

УДК 1:37.013.73

ТКАЧЕНКО Олександр – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (tkachenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

ЯРЕМЧУК Остап – аспірант кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ostap.yaremchuk@icloud.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0383-7492>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.10>

Бібліографічний опис статті: Ткаченко, О., Яремчук, О. (2024). Цифровізація та інформатизація як виклик освітньо-педагогічній реальності. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 49, 145–158, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.10>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ВИКЛИК ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Анотація. *Метою статті є актуалізація деяких суперечливих аспектів технологізації сучасної освіти. **Методологія.** Дослідження базується на загальнофілософських принципах об'єктивності та ідеологічної неупередженості. Системно-функціональний підхід спряв осмисленню кризи освіти в умовах динаміки розвитку інформаційних технологій, а феноменологічний підхід дав змогу дослідити тенденції освіти в контексті аналізу способів буття людини в трансформаціях сучасного суспільства. **Наукова новизна.** Виявлено тенденцію нарощування освітою (завдяки новим технологіям) своєї інструментальної потужності. Вона також, може несвідомо поділяти технократичну ідеологію, вважаючи при цьому, що відповідає на «виклики часу». Певною мірою безмежна віра в ефективність впровадження технологій в освітній простір, на наш погляд, є не що інше, як спроба (свідомо*

чи не свідомо) максимально компенсувати і замаскувати його внутрішній застій і рутину технологічними новинками (засобами). Якщо зміни в освітній сфері під впливом впровадження новітніх технологій мають конструктивний характер, то їх використання як цільової настанови для системи, а також як критерія для оцінки ефективності організації освіти скоріше має деструктивний характер. **Висновки.** Необхідно усвідомлювати, що соціокультурні трансформації та виклики – це не тільки кризова ситуація, але відкриття нових можливостей становлення особистості. Але з іншої боку, ми є свідками руйнування традиційних підходів до освіти. Технології не тільки змінюють смисли, способи та зміст освіти, вони впливають на визначення ідеалів, ідей і, відповідно, цілей освітньої сфери та результатів. Як наслідок, гуманістична парадигма ризикує поступитися технологічній.

Ключові слова: знання, інформаційно-комунікативні технології, інформатизація, мислення, освіта, особистість, спілкування, цифровізація.

TKACHENKO Oleksandr – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valery Skotny, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (tkacenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

AREMCHUK Ostep – Postgraduate Student at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Professor Valerii Skotnyi, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ostap.yaremchuk@icloud.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0383-7492>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.10>

To cite this article: Tkachenko, O., Yaremchuk, O. (2024). Tsy-frovizatsiia ta informatyzatsiia yak vyklyk osvitho-pedahohichnii realnosti [Digitalization and informatization as a challenge to educational and pedagogical reality]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobychskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filosofii" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 49, 145–158, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.49.10>

DIGITALIZATION AND INFORMATIZATION AS A CHALLENGE TO EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL REALITY

Summary. *The purpose of the article is to give an update on some controversial aspects of the technologization of modern education. **Methodology.** The research is based on general philosophical principles of objectivity and ideological impartiality. The system-functional approach has contributed to the understanding of the crisis of education in the context of the dynamics of the development of information technologies, while the phenomenological approach made it possible to study educational trends in the context of analyzing the ways of human existence in the transformations of modern society. **Scientific novelty.** The author reveals the tendency of education (due to new technologies) to increase its instrumental power. It can also unconsciously share the technocratic ideology, believing that it responds to the "challenges of the time". To some extent, the boundless faith in the effectiveness of introducing technologies into the educational space, in our opinion, is nothing more than an attempt (consciously or unconsciously) to compensate for and disguise its internal stagnation and routine as much as possible with technological innovations (means). If changes in the educational sphere under the influence of the introduction of the latest technologies are constructive, then their use as a target guideline for the system, as well as as a criterion for evaluating the effectiveness of the educational organization, is rather destructive. **Conclusions.** It is necessary to be aware of the fact that socio-cultural transformations and challenges are not only a crisis situation, but the opening of new opportunities for personal development. But on the other hand, we are witnessing the destruction of traditional approaches to education. Technologies not only change the meanings, methods and content of education, they influence the definition of ideals, ideas and, accordingly, the goals of the educational sphere and results. As a result, the humanistic paradigm risks yielding to the technological one.*

Key words: knowledge, information and communication technologies, informatization, thinking, education, personality, communication, digitalization.

Чи не найголовніше у подібних пізнавальних і, особливо, практичних ситуаціях – «не перегнути палицю», або ще кажуть, разом з водою не вихлюпнути й дитину. В. Табачковський.

Постановка проблеми. Орієнтація сучасної науки на повсюдне та тотальне впровадження новітніх технологій в культурну, соціальну, політичну, економічну, сфери не оминула і освітній простір. Як наслідок, кардинальні зміни в розумінні самої сутності цих феноменів та очікуваних результатів. Зокрема, достатньо виразно можна бачити, що парадигми освіти безпосередньо пов'язані з розвитком техніки та технологій, які «кидають» виклик традиційним уявленням про людину, її істинному призначенню та шляхам його досягнення.

Водночас з розумінням об'єктивної необхідності, точніше, неминучості таких трансформацій постають запитання на які важко відповісти однозначно. Яким є характер і результати проникнення новітніх технологій в освітній простір? Чи можна характеризувати ці зміни як норму, чи ми є свідками деградації системи в цілому? Чи можна вважати цифровізацію освіти адекватною відповіддю викликам сучасної цивілізації? Як інформатизація змінює зміст і затребуваність освіти, наскільки ці зміни впливають на буттєвість людини, її екзистенцію – унікальну особистісну сутність?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В контексті запропонованої проблеми актуальними постають доробки В. Андрущенко, В. Возняка, В. Воронкової, В. Ільїна, С. Ганаби, О. Гомілко, Л. Горбунової, В. Кременя, С. Клепко, М. Култаєвої, М. Ліпіна, К. Райди, М. Савельєвої та інш. Зокрема, окреслюючи в узагальненому вигляді основні цивілізаційні тенденції¹, В. Кремень (2003) наголошує, що у ХХІ столітті освіта постала перед рядом історичних викликів. Одним із головних є «необхідність забезпечити високу функціональність людини

¹ Мовиться про тенденції до глобалізації суспільного розвитку, набуття людством здатності до самознищення, перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій.

в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей. Також слід віднайти раціональні схеми співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоїти» (Кремень, 2003, с. 7). Процес становлення інформаційного суспільства створює нові реалії здійснення та забезпечення людської життєдіяльності, у яких освіті як такій належить особлива роль. А В. Возняк зазначає, що «з одного боку, сфера освіти відчуває вплив радикального прогресу інформаційних технологій і певним чином їх асимілює; з другого – саме освіта покликана готувати людей, здатних жити у глобалізованому світі, де основним товаром крок за кроком стає інформація» (Возняк, 2019, с. 19). Отже, необхідно усвідомлювати, що соціокультурні трансформації та виклики – це не тільки кризова ситуація, але відкриття нових можливостей становлення особистості.

Мета. Враховуючи об'єм і складність цієї теми, а також достатню кількість досліджень, в яких мовиться про позитивні наслідки застосування інформаційних технологій, пропонуємо, не претендуючи на «роль плакальників», зосередити увагу на деяких суперечливих аспектах прагнення до технологічності сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю багатьох досліджень в царині педагогіки та освітніх реформ є преклоніння перед новітніми технологіями, їх універсальною цінністю. А як інакше, адже «мінливі обставини змушують рахуватися з ними, тому доводиться підновляти “багаж” знань, переглядати методики, усіяко пристосовуватись до віянь із зовні, до факторів, що “штвухають у бік”» (Батищев, 2021, с. 65). Вважається, що технології можуть вирішити усі проблеми в освіті без належної уваги до глибоких філософсько-педагогічних ідей, досвіду минулих поколінь. Типовим, наприклад, є твердження, що звернення до інтерактивних технологій зумовлено новими завданнями, які поставлені перед системою освіти країни: формування активної, креативної і т. д. особистості. При чому, розв'язати це завдання в рамках старої системи освіти неможливо. Така категоричність і оптимізм часто провокують формальне відношення до використання технологій, наслідками якого стають не найкращі результати. Також, безмежна

віра в ефективність впровадження технологій в освітній простір, на наш погляд, є не що інше, як спроба (свідомо чи не свідомо) «внутрішній застій і рутину максимально компенсувати і замаскувати новинками в царині засобів, в царині усіякого обладнання і озброєння, тобто усього того, що вдається взяти як інструментарій» (Батішев, 2021, с. 66).

Отже, спостерігається тенденція нарощування освітою (завдяки новим технологіям) своєї інструментальної потужності. Вона також, зазначає В. Возняк, може невідомо поділяти технократичну ідеологію, вважаючи при цьому, що відповідає на «виклики часу». «Адекватний же вектор розвитку освіти полягає у переході від розсудку до розуму, радикальне обмеження технократизму та інструменталізму, звільнення навчального процесу від суто інформаційних функцій завдяки мудрому використанню інформаційних технологій» (Возняк, 2021, с. 327).

Дійсно, технології можна образно порівняти з молотком, за допомогою якою будується помешкання або, навпаки, розтросується чийсь череп. В цьому контексті постає запитання про роль педагога в сучасній освіті та значимість, затребуваність належного педагогічного мислення. Чи зберігає технологізація освіти можливість бути педагогу постаттю доленосно-унікальною для кожної людини?

Окрім того, на думку В. Босенка «ажіотаж навколо “інформаційного вибуху” поглинає всю увагу і сили, веде до перебільшення фактично лише одного моменту, однієї рисочки пізнання (якою є власне інформація), роздуванню, розбуханню, перетворенню на самоціль, у самостійну сутність того, що займає далеко не головне місце у механізмі пізнавального процесу взагалі і тим більше – у навчанні» (Босенко, 2004, с. 24).

Актуальним постає питання обов'язковості застосування цифрових технологій в освіті. Навчальним закладам і викладачам (відповідно до нових освітніх стандартів) не залишають вибору застосовувати чи ні високотехнологічні інструменти в своїй діяльності. Це, на думку дослідників, є м'якою форму насильства, яка змушує імітувати використання технологій заради «галочки». В свою чергу, відповідальні за технологізацію освіти, прагнучі посилити «позитивний ефект», вводять нові вимоги до застосування технологій та нові кількісні показники

ефективності. Створюється небезпека імітаційного замкнутого кола. На жаль, технократи в українській освіті відчують свою перемогу. Менеджмент якості освіти – кібернетика, яка перевіряє вихованість, освіченість студента входами, виходами, процесами та кількісним методом їх підрахунку.

Викликають занепокоєння вимоги до економічної ефективності університетів, в наслідок чого виникають нові концепції управління: «мережеве управління», «новий державний менеджмент» та інші, які призвели до того, що освітня сфера почала розумітись як об'єкт ринкових реформ: вона набула статус послуги, а студент – споживача. В технологічній освітній системі людський фактор стає другорядним, поступаючись таким питанням як рейтинг, статистика, фінансування, звітність. Розробка різноманітних рейтингів як ознака конкурентоздатності університетів, на думку чиновників, повинна сприяти вибору абітурієнтом того чи іншого Вузу. Це призвело до масовізації вищої освіти та різноманітних спроб реформування системи освіти. Показовим є ідея числового вираження призначення університету. Наприклад, «Університет 1.0» повинен нести знання; «Університет 2.0» направлений на навчання та дослідження; в «Університеті 3.0» до двох останніх завдань додається комерціалізація знання. «Значною травмою для освітян і науковців стали зміни у статусі педагогів та науковців, а саме: політичні спроби трансформації homo academicus у підприємця, тобто у homo oeconomicus» (Култаєва, 2020, с. 27).

Залишається відкритим запитання: а як утримати моделі таких університетів в межах гуманітарного, гуманістичного вектору? Отже, якщо зміни в освітній сфері під впливом впровадження новітніх технологій мають конструктивний характер, то їх використання як цільової настанови для системи, а також як критерія для оцінки ефективності організації освіти скоріше має деструктивний характер.

З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій все більш затребуваним стає дистанційне навчання, яке в свою чергу поклало початок розвитку онлайн-навчання – дистанційним заняттям в режимі реального часу. З точки зору організації, дистанційне навчання в своїй концепції та практиці перетворилось із методу навчання «в будь-якому місці» в метод «в

будь-який час» (Armstrong-Mensah, Ramsey-White, Yankey, Self-Brown, 2020).

Можна ставитись до такої форми навчання по-різному – шукати переваги, недоліки, але необхідно визнати, що вона є не такою вже й поганою альтернативою безперервності навчального процесу. Як зазначають дослідники, не дивлячись на складності освоєння, консерватизм освітніх традицій тощо, новітні технології онлайн-навчання допомагають в складній ситуації стабілізувати навчальний процес і досягати в нових реаліях засвоєння знань та навичок, які передбачені відповідними програмами. Як і в будь-якого складного процесу, у дистанційної освіти є свої ризики.

На наш погляд, одним із головних недоліків дистанційного навчання є відсутність глибинного спілкування. Одна справа, коли поруч з тобою учні, з якими спілкуєшся, бачиш їхні очі, радієш і сумуєш разом з ними. Інша, коли перед тобою екран і студент може як включити так і виключити камеру. Також, починає панувати функція «Delete»: клацанням клавіши можна легко видалити співрозмовника. Особисте, живе спілкування залишається поза чорним екраном комп'ютера. З одного боку – дистанційне навчання сприяє «безликому» сприйняттю, а з іншого – в умовах нестабільності, складності антрополого-педагогічної реальності загострюється потреба у справжній Зустрічі.

Як не прикро, але технологізація життя внесла свої корективи в спілкування. Деякі студенти зазначають, що «живе» спілкування з викладачами, певною мірою породжує в них стрес. Тому онлайн-навчання полегшило їм життя, вони позбулися непотрібного страху через дистанціювання та комунікацію тільки з «віртуальним викладачем». Але чому «віртуальним», коли це зазвичай жива людина? «Тому що сприйняття слухачем інформації у дистанційному форматі передачі знань йде дещо інакше, ніж наживо. Технічні пристрої не можуть повноцінно донести до студента ті емоційно-психологічні, образотворчі та інтелектуально-глибинні посилення викладача, які становлять важливу (і невід'ємну) частину освітнього процесу. Не доносять вони і атмосферу колективної свідомості слухачької групи як за обміном думок, так і за сприйняттям інформації їх учасниками» (Зеленов, Кобзарь, Теміров, 2021, с. 86).

Посилаючись на дослідження українських науковців, Т. Гаврилів (2021) звертає увагу на низький рівень мотивації та контролю над студентами в процесі дистанційного навчання. Як наслідок, відбувається зниження рівня зацікавленості у навчанні. Хоча проведене нами опитування показало, що попри проблеми, які були пов'язані з неочікуваними змінами у весняному семестрі 2020 року, більша частина студентів повідомила, що їм вдалося зберегти мотивацію, вони були зацікавлені в навчанні незалежно від його форми (Ткаченко, 2021, с. 182). Разом з тим, перехід на онлайн-навчання збільшив навчальне навантаження студентів. «По-перше, кількість матеріалу, який ми вивчаємо, збільшилась у два, а то й утри рази. Це непогано, але ми, студенти, продовжуємо жити тим життям, що і до пандемії і обов'язки вдома у нас такі ж, як і до глобальної проблеми людства, отож годин у добі не стало більше», – зазначає Анна, здобувач другого рівня вищої освіти (Ткаченко, 2021, с. 182). Також, окрім збільшення обсягу роботи зменшився термін звітування виконаних результатів. На думку студентів, викладачі проводять свої заняття цікаво і змістовно. Але недоліком є те, що деякі викладачі зводять завдання просто до теоретичного викладу думок, які студенти копіюють з різноманітних джерел і таким чином не проявляють оригінальності у відповідях. На такий негативний аспект онлайн-навчання звертає увагу О. Смірнова, посилаючись на професора Оксфордського університету Р. Еллісона. «Якщо вам подобається майбутнє, в якому студентам просто видають факти, інформацію, а вони її зазубрюють, тоді навчання онлайн цілком підходить. Але це несправжня освіта» (Смірнова, 2020).

Залишаються відкритими питання допомоги тим, хто, не має надійного доступу до Інтернету і/або інших технологій, щоб брати участь в цифровому навчанні. Нажаль, ще довго буде впадати в очі така нерівність сучасного світу. Також, багато навчальних закладів не можуть адекватно надавати цифрові послуги. Зокрема, «українська проблема оволодіння дигітальними культурними техніками полягає не у дефіциті дигітального просвітництва, а в зuboжінні населення, яке часто-густо не в змозі придбати необхідне обладнання для роботи і навчання он-лайн, а також знайти куток для його розташування» (Култаєва, 2020, с. 25).

Розвиток інформаційних технологій та доступність цифрових засобів навчання радикально збільшують можливості маніпуляції людською свідомістю. Виникає нова, технологічна форма наївності – цифрова, тобто неспроможність учня критично оцінювати та аналізувати швидкоплинні масиви інформації, відсутність функціональної цифрової грамотності. Тенденцією сучасності стає прагнення суб'єктів освіти перекласти частину інтелектуальної роботи на програмне забезпечення. М. Култаєва пише, що «занепокоєння німецьких авторів, так само, як і українських, викликає вплив дигітальних технологій на мозок людини та її здатність навчатись. Феномен дигітальної деменції (*dementia digitalis*) вже добре описаний у сучасній літературі. Зокрема зазначається погіршення пам'яті і концентрації у дітей, погіршуються мова, пам'ять, у мозку людини відбуваються незворотні зміни, поведінка підлітків характеризується радикалізмом та схильністю до самогубства» (Култаєва, 2020, с. 28).

Не все так просто із впровадженням в освітній процес штучного інтелекту. С одного боку – це колосальні можливості для учня та вчителя. З іншого – ті, хто вдумливо працював із генеративними нейромережами, мабуть помітили, що вони здатні генерувати контент, який не має нічого спільного з об'єктивною реальністю. Часто ChatGPT пропонує посилання на публікації та авторів, яких взагалі не існує або спотворював інформацію про відомих науковців та проблематику їх досліджень. Але, незважаючи на це, спостерігається абсолютна довіра до інформації (переважно без авторства), яку учні/студенти знаходять в Інтернеті і, зокрема, за допомогою ChatGPT. Отже, використовуючи такі технологічні системи, необхідно розуміти, що ми можемо мати справу з перекрученою, спотвореною реальністю². А значить постає питання проблематичності експертної оцінки, хиткості фундаменту знання у випадках неспроможності розуміти необхідність перевірки даних і відсутності навичок верифікації.

² Зокрема, науковці звернули увагу на можливість колапсу нейромереж, в наслідок чого навчена модель неправильно інтерпретує об'єктивну реальність. (Наприклад, див. *The Curse of Recursion: Training on Generated Data Makes Models Forget*).

Ще однією суперечністю впровадження інновацій в освіту є невідповідність можливостей інформаційного простору та рівня, розвитку мислення. Це виражається, зокрема, в тому, що, маючи в своєму розпорядженні величезний масив інформації, на основі якого можна створити унікальну роботу, студенти використовують декілька популярних джерел в інтернеті, які пропонує пошукова система. Деколи і викладачі – про себе говорю – займаються «творчістю» за допомогою комп'ютерних операцій «копіювати/вставити».

Таким чином, як зазначають дослідники, в сучасному інформаційному суспільстві із його швидкоплинними темпами та доступом до великого об'єму інформації в освітніх процесах може виникати прагнення до миттєвих і спрощених рішень. Суб'єкти освітнього процесу в прагненні не відставати від соціальних змін, схильні зосереджуватись на досягненні швидких результатів і використовувати готові відповіді та підходи замість того, щоб глибше аналізувати та критично мислити. Певною мірою перед нами імітаційний характер освіти – на зміну здатності розуміти приходить формування компетентностей.

Ситуацію, яка сьогодні склалася в освіті можна охарактеризувати як іронію історичної долі людства. Онтологічно притаманна людині мудрість розуму (універсальне самопізнання духу) стає відчуженою формою і вкотре на авансцені історії починає панувати головний герой – зіпсутий «натуралізм» і «об'єктивізм» раціоналізм. Трагізм цієї іронії посилюється в ситуації, коли сучасне суспільство, маючи захист в системі освіти, як потенційної умови звільнення свідомості людини від «розрахункового мислення» (М. Гайдеггер), ігнорує таку можливість. «Визначні вчені ХХ ст. (К. Ясперс, Г.-Г. Гадамер, Ж. Дерріда, В. Лепеніз) одноставні у тому, що нині система Університету переживає період “гіпертрофії засобів і атрофії цілей”» (Мовчан, 2008, с. 48). На думку багатьох дослідників, із європейської системи освіти принципово вилучений духовний компонент; вона дає тільки знання, які потрібні для формування виконавця, службовця, працівника.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що технології змінили суть взаємодії людини з «інформаційним простором». Стало можливим звільнення навчального процесу від суцільної орієнтованості на передачу готового знання, дозволило

вирівняти доступ до інформаційних ресурсів. Але з іншої боку, ми є свідками руйнування традиційних підходів до освіти. Технології не тільки змінюють смисли, способи та зміст освіти, вони впливають на визначення ідеалів, ідей і, відповідно, цілей освітньої сфери та результатів. Як наслідок, гуманістична парадигма ризикує поступитися технологічній.

Нажаль, ілюзія необмежених можливостей новітніх технологій в перетворенні соціальності та людини заражає багатьох вірою в те, що технологізація навчання гарантує вищий рівень особистісного розвитку. Але одна із проблем, яку неможливо розв'язати за допомогою різноманітних технологічних артефактів – мільярди недоучок, інфантильної молоді, людей, для яких святині, що відкрилися тисячі років тому малограмотним пастухам, нічого не варті. Тинейджер, який оволодів комп'ютером, вважає себе набагато розумнішим за дідуся, який пише авторучкою...

ЛІТЕРАТУРА

1. Багищев Г.С. Три типи педагогіки. *Філософія освіти : хрестоматія*. / укладач О.А. Ткаченко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. С. 65–73.
2. Босенко В. Виховати вихователя. Київ : Всеукраїнський союз робітників, 2004. 352 с.
3. Возняк В.С. Інформаційні технології у розвитку освіти. *Соціологічні тренди XXI століття: теоретичний концепт та практика інновацій*: всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листопада 2019 р.) : тези доп. / гол. ред. Н.А. Латигіна. Київ : КНТЕУ, 2019. С. 26–30.
4. Возняк В. С. Інформаційна доба та доля сучасної освіти. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 березня 2021 р. / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. С. 326–327.
5. Гаврилів Т.М. Навчання online : переваги та недоліки дистанційного навчання. *Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці*: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2021р. / за ред. Л.В.Рижак; відповід. за вип. Н.І.Жигаїло, Ю. В. Максимець. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 54–56.
6. Зеленов Є., Кобзарь М., Теміров В. Проблеми дистанційного навчання: досвід та перші висновки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. Вип. 1. С. 83–92.

7. Кремень В. Філософія освіти XXI століття. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 23. С. 7–8.

8. Култаєва М. Д. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. 2020. 26 (1). С. 8–36.

9. Мовчан В.С. Глобалізація: до проблеми морального критерію процесу. *Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філософія»*. Дрогобич: Науково-видавничий центр ДДПУ ім. І. Франка, 2008. С. 43–53.

10. Смірнова О. «Несправжня освіта». Як пандемія викрила проблеми онлайн-навчання. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54039740>

11. Ткаченко О. COVID-19 і проблеми онлайн-навчання очима студентів ДДПУ імені Івана Франка. *Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції*. / за ред. Л.В. Рижак; відповід. за вип. Н.І. Жигайло, Ю.В. Максимець. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 181–182.

12. Armstrong-Mensah E., Ramsey-White K., Yankey B., Self-Brown S. COVID-19 and Distance Learning: Effects on Georgia State University School of Public Health Students. *Front. Public Health*. 2020. URL: <http://surl.li/urmcpr>

REFERENCES

1. Batyshchev, H.S. (2004). Try typu pedahohiky [Three types of pedagogy]. *Filosofia osvity : khrestomatiia*. / ukladach O.A. Tkachenko. Drohobych : Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. 65–73. [in Ukrainian].

2. Bosenko, V. (2004). Vykhovaty vykhovatelii [Educate the educator]. Kyiv : Vseukrainskyi soiuz robotnykiv [in Ukrainian].

3. Vozniak, V.S. (2019). Informatsiini tekhnolohii u rozvytku osvity [Information technologies in the development of education]. *Sotsiologichni trendy XXI stolittia: teoretychnyi kontsept ta praktyka innovatsii: vseukr. nauk.-prakt. konf.* (Kyiv, 28 lystopada 2019 r.) : tezy dop. / hol. red. N.A. Latyhina. Kyiv : KNTEU. 26–30. [in Ukrainian].

4. Vozniak, V. S. (2021). Informatsiina doba ta dolia suchasnoi osvity [The Information Age and the Fate of Modern Education]. *Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 26–27 bereznia 2021 r. / NIuU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Drukarnia Madryd. 326–327. [in Ukrainian].

5. Havryliv, T.M. (2021). Navchannia online : perevahy ta nedoliky dystantsiinoho navchannia [Online education: advantages and disadvantages of distance learning]. *Filosofsko-psychologichni aspekty dukhovnosti v osviti ta nauksi: zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovo- praktychnoi konferentsii*,

23 kvitnia 2021r. /za red. L.V.Ryzhak; vidpovid. za vyp. N.I.Zhyhaylo, Yu. V. Maksymets. Lviv : LNU im. Ivana Franka. 54–56. [in Ukrainian].

6. Zelenov, Ye., Kobzar, M., Temirov, V. (2021). Problemy dystantsiinoho navchannia: dosvid ta pershi vysnovky [Problems of distance learning: experience and first conclusions]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice*. Vyp. 1. S. 83–92. [in Ukrainian].

7. Kremen, V. (2003). Filozofia osvity XXI stolittia [Philosophy of education of the XXI century]. *Uriadovyi kurier – Government courier*. № 23. 7–8. [in Ukrainian].

8. Kul'taieva, M. D. (2020). Homo digitalis, dyhitalna kultura i dyhitalna osvita: filozofsko-antropolohichni i filozofsko-osvitni rozvidky [Homo digitalis, digital culture and digital education: philosophical and anthropological and philosophical and educational studies]. *Filozofia osvity – Philosophy of Education*. 26 (1). 8–36. [in Ukrainian].

9. Movchan, V.S. (2008). Hlobalizatsiia: do problemy moralnoho kryteriiu protsesu [Globalization: on the problem of the moral criterion of the process]. *Liudynoznavchi studii: Zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka – Studies in the humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series "Philosophy"*. Drohobych: Naukovo-vydavnychiy tsentr DDPU im. I. Franka. 43–53. [in Ukrainian].

10. Smirnova, O. (2020). «Nespravzhnia osvita». Yak pandemiia vykryla problemy onlain-navchannia [«Fake Education». How the pandemic has exposed the problems of online learning]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54039740> [in Ukrainian].

11. Tkachenko, O. (2021). COVID-19 i problemy onlain-navchannia ochyma studentiv DDPU imeni Ivana Franka [COVID-19 and the Problems of Online Learning as Seen by Students of Ivan Franko State Pedagogical University]. Filozofsko-psykholohichni aspekty dukhovnosti v osviti ta nautsi: zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. /za red. L.V. Ryzhak; vidpovid. za vyp. N.I. Zhyhailo, Yu. V. Maksymets. Lviv : LNU im. Ivana Franka. 181–182. [in Ukrainian].

12. Armstrong-Mensah, E., Ramsey-White, K., Yankey, B., Self-Brown, S. COVID-19 and Distance Learning: Effects on Georgia State University School of Public Health Students. *Front. Public Health*. 2020. URL: <http://surl.li/upmcr>